

גליון יב' - פ' אח"ק ה'תש"ע / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב'

האם מותר לעשות ספק דרבנן לכתחילה ולספור ספה"ע בבין השמשות

כתב הרמ"ש (פסחים פ"י ס"י מ) בענין ספה"ע "נראה דספק חשיכה יכול לברך וא"צ להמתין עד שיהא ודאי לילה כיון דהוי ספיקא דרבנן, ועוד נראה דעדיף טפי סמוך לחשיכה משום תמימות". אבל תוס' (מנחות סו. ד"ה זכר) כתבו ע"ז "ואין נראה", וכן הר"ן (פסחים כח. ד"ה ומחייבין) כתב שאין זה נכון שיכניס עצמו בספק לכתחילה. מיהו הרשב"א (ח"א ס"י קנד) עשה פשרה ונקט "שהמדקדקים אינם סופרים עד צאת כוכבים וכן ראוי לעשות, עכ"ל.

ועיין בשו"ע (סי' תפט סע"ב) שפסק כדברי הרשב"א. והמ"ב (שם) ביאר דמן הדין היה אפשר להקל, אלא דמ"מ אינו נכון להכניס עצמו לספק לכתחילה ולהכי המדקדקים ממתנינים עד צה"כ, ע"כ. [ומשמע מדבריו שאפשר לספור אף בברכה.

אולם עי' בביאור הלכה (סי' רסא סע"א ד"ה עירובי חצרות) דמשמע דבכה"ג אין לברך משום סב"ל. וכבר יצא לחלק בזה בשבט הלוי (ח"ו סי' נג אות ב) ובמנחת יצחק (ח"ח סי' מח אות ב)].

יוצא מהנ"ל שלדעת המחבר והמ"ב מותר לעשות ספק דרבנן אלא שאין המדקדקים עושין כן. וכן מבואר בביאור הלכה (סי' שצד ד"ה ויכול לאכול) שכתב דלכתחילה אין כדאי להכניס עצמו אפי' בספק דרבנן, וע"כ אין לאכול את הפת של עירוב חצרות בבין השמשות אלא בודאי חשיכה.

והנה המ"ב (סי' י"ס"ק כז) בענין טלית קטן חציו סתום חציו פתוח שמטילין בו ציצית מספק, נקט שיוצאים בו בשבת לכרמלית [אבל לא לרה"ר דאורייתא, משום דהוי ספק משאוי], והיינו כדעת הפוסקים דעושים ספק דרבנן בידיים. ומשמע שם שאפי' לכתחילה מותר לעשות כן.

ומאיידך מצינו בשו"ע (סי' קס סע"א יא) שפסק שבמים שספק אם נעשו בהם מלאכה [דפסולים הם לנט"י] מותר ליטול בהם את הידים לכתחילה, אלא שבשם י"א הביא דאם יש לו מים לרחוץ אומרים לו קום רחוץ והוצא עצמך מהספק. ועיין בשעה"צ (שם אות מט) שהבנתו היא דלכתחילה כו"ע [אפי' לדעה הראשונה בשו"ע שם] מודו דאין ליטול בהם את הידים, משום דלא גרע ממאי דקיי"ל בעלמא דיש להחמיר בדבר שיש לו מתירים כשהוא ספק אפי' במילתא דרבנן, משום דהא יכול לעשות בהיתר. [וכן דעת הבן איש חי (פ' אחרי אות יד) דאם יש לו מים יטול בהם לצאת ידי ספק, אבל החזו"א (סי' כג ס"ק יג) חולק על המ"ב עיי"ש].

ולכאורה דברי המ"ב סותרים שהרי כאן בנט"י החמיר לא לעשות ספק איסור דרבנן לכתחילה, ולענין ספה"ע כתב רק דאין נכון לכתחילה, וכן לגבי עירוב כתב דאין כדאי לכתחילה, ולגבי ציצית דעתו נוטה להתיר לכתחילה. והנראה בזה דעל כרחך צריכים לחלק דלגבי כרמלית אין לו יכולת להחמיר וא"כ אינו לובש הבגד, ובכה"ג שעליו למנוע את עצמו מעיקר הענין שרוצה לעשות אין בזה משום עשיית ספק דרבנן בידים, אבל לגבי נט"י כיון שיש לו מים אחרים ועי"ז שמחמיר ליטול ממים אחרים אינו נמנע מעיקר הדבר שרצה לעשות, לכן יש לו להחמיר בזה. ולענין ספיה"ע ועירוב, מצד אחד גרע יותר מציצית לפי שיכול לספור ספיה"ע וכן לאכול העירוב מאוחר יותר, אבל מאידך עדיף מנט"י, דבנט"י מיירי שיש לו מים לפניו, ואילו כאן צריך לחכות עד שיגיע זמן שהוא וודאי, ולכן כתב המ"ב לשון ד"אינו נכון" ו"אינו כדאי" לעשות כן לכתחילה, ודו"ק.

מילה-שחרית-קריאת התורה מוסף מה קודם

בשו"ע אור"ח סימן תרכא ס"ב כתב: מילה ביוה"כ מלין בין יוצר למוסף, אחר קריאת התורה וכו', ע"כ. וכתב שם בביאור הגר"א, דתפלת שחרית קודם שהוא תדיר, משא"כ מוסף, ועמשי"כ תקפ"ד ס"ד (דכתב השו"ע שם שמלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר, וציין שם בביאור הגר"א, זבחים צ"א, אצל פסח, וה"ה לשופר), ע"כ. והעתיקו המ"ב להלכה.

א) מש"כ דתפילת שחרית קודם שהוא תדיר משא"כ מוסף, לכאורה הביאור בזה ששחרית שהוא ודאי קבוע בכל יום הוי טפי תדיר ממילה שיתכן שתהא בכל יום אבל אינה קבועה בכל יום שהיא רק בהזדמן, אבל ביחס למוסף חשיבה שפיר תדירה טפי כיון דשייכא בכל יום משא"כ מוסף וכמבואר בזבחים צ"א, שמילה קודמת לפסח.

ב) לכאורה מביאור הגר"א כאן יש להוכיח כהשאגת אריה בסימן כב, דתדיר דרבנן ושאינו תדיר דאורייתא, תדיר דרבנן קדים. דהרי תפלה דרבנן ומילה דאורייתא וקאמר דתפלה קדים כיון דהויא תדיר (ואולי אין להוכיח מכאן אלא שתדיר דרבנן קודם למצוי דאורייתא). [ועי' בהגהות רעק"א בשו"ע אור"ח סימן ז שנסתפק בזה, ועיי"ש שהביא מהמג"א בשם תשו' רש"ל שאם שכח לברך ברכה אחרונה על מאכלו וצריך גם לברך ברכת אשר יצר, שיקדים את אשר יצר כיון דתדיר טפי, ונסתפק שם רעק"א היכא שאכל פת כדי שביעה שחייב בברכהמ"ז דאורייתא וצריך לברך גם אשר יצר, אם גם באופן זה יקדים את אשר יצר או כיון דאיבעי בגמ' תדיר ומקודש איזה קודם ונשארה בספק, ולהלכה איזה שירצה יקדים, כמו"כ י"ל דדאורייתא לגבי דרבנן נחשב מקודש יותר, וא"כ הוי תדיר דרבנן ושאינו תדיר דאורייתא כתדיר ומקודש שאיזה שירצה יקדים, ועיי"ש בשם הגו"ב במהדו"ק סימן לט ובספרו צ"ח בברכות דף ד ע"ב שכן נוטה לומר, ונשאר רעק"א בצ"ע].

אמנם יש לדחות דבתפלה יש גם מצוות דאורייתא כק"ש וזכירת יצי"מ, וא"כ הוי התדיר נמי דאורייתא [ולחקדים את הק"ש לפני התפלה כדי שיוכל לקיים את המילה קודם התפלה. אינו שפיר כיון שתקנו ק"ש לומר עם ברכותיה, ועיין בביאור הגר"א וביאור הלכה באור"ח סוס"י מו].

אלא שיש לדון אם יזדמן מילה בזמן תפלת מנחה שכה"ג אין את הדאורייתא הנ"ל, אלא מצוות תפלה דרבנן. וא"כ יהא תלוי בנידון הנ"ל אם תדיר דרבנן קדים לשאינו תדיר דאורייתא.

[וראיתי מי שכתב דאולי יש לדחות לפימש"כ בשו"ת אגרות משה דאף דתפלה

העלון נתרם ע"י הרב מרדכי צבי ארמן שליט"א

לרגל הולדת בנו נ"י

יזכהו השם לגדל בניו לתורה לחופה ולמעש"ט

האם אילים יכול לצאת ידי חובה ע"י שומע כעונה

והנה מעשה היה באחד שעמד לעבור ניתוח גרון שמחמתו לא יוכל לדבר למשך זמן, ונסתפק איך עליו להתנהג לגבי מצוות התלויות בדבור. ונתעוררנו דיש לדון האם יכול לצאת ידי"ח ע"י שומע כעונה, שהרי אינו יכול לדבר, וכל שאינו ראוי לבילה הרי בילה מעכבת בו.

והנה לפי מה דאיתא **במנחות** (קג:) דאמר רב זירא "כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו ושאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו". לכאורה י"ל דכיון שאינו יכול לדבר בעצמו אינו יכול לצאת ע"י שומע כעונה.

אולם שו"ר **בשאת אריה** (סי' ו) שכת' דאילים יוצא ידי"ח אם שומע ק"ש מאחר, משום דשומע כעונה אמרינן נמי גבי אילים אע"פ שא"א לו לצאת ע"י עצמו כלל, ואין זה ענין לאינו ראוי לבילה, כיון דלכתחילה שומע כעונה דמי ואין צריך לקרות בפיו דוקא [ועיין שם שהביא ראיה לדבריו מהא דספ"ג דר"ה (כט.) דחציו עבד וחציו בן חורין אע"פ שאינו יכול להוציא את עצמו, חייב לשמוע מאחרים].

אולם **במשאת בנימין** (סי' סב) כתב שעם הארץ עולה לתורה אף שאיננו יודע לקרות שהרי קי"ל שומע כעונה, ואין לומר דהא דאמרינן שומע כעונה היינו בראוי לקרות, אבל מי שאינו יכול לקרות הקריאה מעכבת בו ולא הוי שומע כעונה, וכדאמרינן **במנחות** (קג:) כל הראוי לבילה וכו', דדבר זה לא אמרינן אלא

בדבר שהוא דאורייתא כגון מנחות וחליצה, אבל קריאה שאינה אלא מדרבנן לא אמרינן שאין ראוי מעכב, וכן פסקו כל הפוסקים בסי' ק"ט גבי היה עומד בתפילה ושומע, דהוי כעונה, ואע"ג דבשעת התפילה אינו ראוי לענות, ע"כ. מוכח דלא סי"ל כהשאג"א, (דמי שיכול לצאת ע"י שמיעה נחשב ראוי לבילה), שהרי לפי דבריו אילו נאמר כלל זה גם בדרבנן היה מודה שנחשב אינו ראוי לבילה.

ועיין **בב"י** (ריש סי' קלט וסי' קמא ע"מ קכג-קכד:) שנקט שלא אמרינן שומע כעונה בקריה"ת (לענין סומא, שלדעתו מטעם זה אינו עולה למנין שבעה, וכן לענין מי שאינו יודע לקרות), ועיין **בט"ז** (סי' קמא סי"ג) שפליג על השו"ע דסומא עולה לתורה משום שאמרינן שומע כקורא, כמבואר בירושלמי בענין קריאת המגילה. וכ"כ **הפ"ח** (שם אות ב) **והגר"א** (סי' קלט על סעי' ג).

אבל **הפמ"ג** (סי' קמא מ"ז סי"ג) דחה צד זה משום דאע"פ דשומע כקורא הוא, מ"מ זה לא שייך בסומא כיון שאינו ראוי לבילה, עכ"ד. ולשיטתו אזיל בסי' קצ"ט (א"א סי"ח) שמסתפק האם אילים נחשב ראוי לבילה כיון דהרהור כדבור מהני בנאנס (עיין בזה בשו"ע סי' סב), או דלמא לא אמרינן הרהור כדבור אלא במי שראוי לדבר, דראוי לבילה הוא, ונשאר בצ"ע. מוכח שאע"פ שיכול לשמוע מאחר

אין זה מחשיב אותו ראוי לבילה. ועיין **בערוה"ש** (סי' קלט אות ז) שכתב כדחית הפמ"ג הנ"ל.

ובדעת הט"ז ע"כ צריך לומר דסי"ל כסברת השאג"א הנ"ל דבכה"ג ראוי לבילה קרינן ביה, [ואין לומר דסי"ל להט"ז דברבנן לא אמרינן "כל הראוי לבילה כו", שהרי מוכח בדבריו בסי' נ"ה סי"ק ד' שאפי' דרבנן גם אמרינן הכל]. ועיין **במ"ב** (סי' קלט סי"ק יב) שכתב דלמעשה סומא עולה לתורה, וכדעת הט"ז והגר"א.

ולכאורה יש להקשות אליבא דהפמ"ג הנ"ל ודעימיה, אמאי **השו"ע** (סי' א סעי' ז) נקט שאילים יוצא ידי"ח ברכת השחיטה ע"י אחרים, והרי לדעתם אינו ראוי לבילה. [ועיין **בב"י** (שם) שהביא דברי ההגהות אשר"י שמסתפק בזה, ועיין בשאג"א שם שנקט שמסתפק אם נחשב ראוי לבילה, וכ"כ **הבית שלמה** (סי' יז ד"ה וראיה דאלי"כ) בשם **שו"ת חסד לאברהם** (בוטשאטש סי' ח). **ובשו"ת דבר אברהם** (סי' טז אות ב) הביא ראיה מהשו"ע הנ"ל דחרש המדבר ראוי לבילה הוא (ועיין עוד שם אות ג'), ועיין **באבנ"ז** (יו"ד סי' שסו אות ג) שהוכיח מהשו"ע הנ"ל שאפי' מי שאינו ראוי לענות יוצא ע"י שומע כעונה, וכ"כ **בתורת חיים** (סי' קד סי"ק יא)].

וע"כ צריך לומר שהטעם שסומא אינו עולה לקריה"ת אינו משום שאינו ראוי לבילה, אלא משום דבקה"ת דין קריאה איכא, ואין זה קורא אלא עונה בלבד, וכדעת **השאלת יעב"ץ** (ח"ב סי' עה מד"ה והם ז"ל) דשומע כעונה אמרינן, שומע כקורא לא אמרינן, (ועיני"ש שדחה ראיית הט"ז מהירושלמי דמגילה שאני).

ועיין עוד **בביאור הלכה** (רסי' קמא), ודו"ק.

חיובה מדרבנן אבל קיום מצוה מן התורה יש בה, ומשום כן חשיב דאורייתא, ועיין].

ג) יש להעיר מ"ט קדים קריאת התורה למילה והרי אינו תדיר בכל יום, ומאי שנא ממוסף דמילה קודמת. (ואולי שאני קרה"ת דתדירה טפי וא"כ יתכן שעדיף ממצוי). ועוד ילי"ע דקריאה"ת דרבנן ומילה דאורייתא (ועי' מש"כ לעיל בענין קדימת תדיר דרבנן לדאורייתא). ועי' בב"י סי' תרכ"א שהביא בשם הרוקח סי' רי"ז שהטעם הוא לפי שהשכינה שורה אצל התורה. ולשון הלבוש שם כי גילוי שכינה הבא מחמת ברית המילה ראוי להיות אחרי קריאת התורה. [ועיני"ל דמבואר מכאן דקריאת התורה שייכא לתפלת שחרית וכחלק ממנה הויא, ועיין].

ד) עי' בדברי מלכיאל (ח"א סי' יז אות לד) שכתב עמש"כ הגר"א דמילה תדירה היא, ולכן קודמת לשופר. הוא לא דוקא, דהא איכא בזבחים (צא, א) תרי לישני אי מילה מקרי תדיר, ובפרט לפמ"ש דשופר ומוסף מיקרי מקודש א"כ ודאי עדיף להקדים מוסף דהא תדיר ומקודש, וגם איכא חד לישנא דלא מקרי תדיר כלל וכו', רק שדרך הגר"א לציין איזה מקור בש"ס מפורש. (שו"ר בשבות יעקב (ח"א סי' ל) שגם נקט דתקיעת שופר הוי תדיר טפי ממילה). [ועי' בסי' שש זכירות].

אין לסמוך על הדברים הלכה למעשה

"צריך עיון"

פסק השו"ע (סי' תפ"ט סעי' ב) בענין ספירת העומר "...המדקדקים אינם סופרים עד צה"כ". ועיין במ"ב (שם) שביאר כוונת המחבר דמן הדין היה אפשר להקל לספור אף קודם צה"כ, אלא דמ"מ אינו נכון להכניס עצמו לספק לכתחילה ולהכי המדקדקים ממתנינים עד צה"כ, ע"כ.

ויש להקשות למה נקטו בעיקר להלכה שאפשר לברך על ספירת העומר בבהש"מ אלא שלכתחילה אין להכנס בספק. ואילו לגבי שופר, לולב, ועוד מצוות, פסק המ"ב (סי' סז סי"א א, וכן בסי' תקפ"ח סי"ק א), וסי' תרנ"ב סי"ק ב' (ושם כתב שאפי' בימים שהחוב הוא מדרבנן) וסי' תרפ"ז סי"ק ה' שהמקימים בבין השמשות לכ"ו"ע אין לברך עליהם, כיון שבוה הספק הוא אם חייב עתה כלל בהמצוה, וצ"ע.

[הרב י.ב. שליטי"א]